

РОЗДІЛ 6 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821//.161.2-1.09:82.09]18/19'(092)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.35>

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ «ЕНЕЇДИ» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО: ШЛЯХИ, ПОЛЕМІКА НА ЗЛАМІ XIX–XX СТОЛІТЬ

POPULARIZATION OF AENEID BY IVAN KOTLIAREVSKY: PATHWAYS, THE CONTROVERSY AT THE TURN OF THE 19TH–20TH CENTURIES

Барабаш С.М.,

orcid.org/0000-0002-9405-0839

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки*

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Бурко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5843-4686

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Українського гуманітарного інституту*

У статті окреслено знакові ювілейні події 2023 року: 225 років із часу видання «Енеїди» Івана Котляревського, 120 років як у Полтаві було відкрито пам'ятник зачинателю нової української літератури, 160 років із дня народження Бориса Грінченка – Великого Просвітника, громадського діяча, письменника, педагога, публіциста, упорядника «Словника української мови» та 160 років із дня народження Марії Грінченко – письменниці, перекладачки, педагогині та громадської діячки. Виявлено творчий інтерес сучасних дослідників Ростислава Семківа та Валентини Скрипаль, які інтерпретують події поеми «Енеїда» в розрізі сучасного розвитку культури. Розглянуто хронотоп життєвих видань Бориса та Марії Грінченків про Івана Котляревського, здійснених на зламі XIX – XX століть. Проаналізовано відгук Великого Просвітника України на перший том творів Івана Котляревського (1886), його коментар наукової розвідки проф. Миколи Сумцова щодо фальсифікації тексту «Енеїди» видання 1878 р. Грінченко наголосив, що першоджерелом є рукопис автора, з яким слід звіряти тексти. Актуалізовано рецензії Христини Алчевської (1906), Григорія Коваленка (1899) на Грінченкові видання про зачинателя нової української літератури. Звернено увагу на чернігівські листи Бориса Грінченка, адресовані Володимирові Шухевичу, редакторові «Дзвінка», Володимирові Левіцькому, редактору «Зорі», редакції «Л.-Н. Вістника» (Львів). Листи засвідчують глибину напрацювань автора про Івана Котляревського.

У статті підкреслюються зусилля, яких докладав Борис Грінченко, щоб «Енеїда» ставала все читабельнішою. Він увів твори Івана Котляревського, видані Полтавським губернським земством, «Енеїду» (з дешевої бібліотеки Суворіна) до каталогу «Сільська бібліотека». У статті висвітлено сприймання поеми тогочасними учнями Харківщині. Разом із Марією Грінченко пропонував читати «Енеїду» учням школи в Нижній Сироватці на Харківщині, добирав методичні ключі, щоб вони розуміли текст.

Ключові слова: Іван Котляревський, «Енеїда», Борис та Марія Грінченки, відгук, зачинатель нової української літератури, полеміка, ювілей.

The article outlines the significant anniversary events in 2023: 225 years since the publication of «Aeneid» by Ivan Kotliarevsky, 120 years since the monument of the Ukrainian literature founder was opened in Poltava, 160 years since the birth of Borys Grinchenko – the Great Enlightener, writer, teacher, publicist, arranger of the «Dictionary of the Ukrainian Language» and 160 years since the birth of Maria Grinchenko – writer, translator, pedagogue and public figure. The creative interest of researchers Rostislav Semkiv and Valentina Skrypal was revealed, who interprets the «Aeneid» events in terms of modern cultural growth. The chronotope of lifetime publications by Borys and Maria Grinchenko about Ivan Kotliarevsky, made at the turn of the 19-th and 20-th centuries, is considered. There is analyzed B. Grinchenko's response for the first volume of works by Ivan Kotliarevsky (1886) and his commentary on the scientific intelligence of Prof. Mykoly Sumtsova on changes in «Aeneid» texts in editions of 1842 and 1878. The reviews of Khrystyna Alchevska (1907), Hryhoriy Kovalenko (1899) on Grinchenko's edition about the founder of new Ukrainian literature have been updated. Attention is paid to the Chernihiv letters of B. Grinchenko, addressed to Volodymyr Shukhevich, editor of «Dzvinka», Volodymyr Levitsky, editor of «Zora», office of «L.-N. Herald». The article emphasizes the efforts made by B. Grinchenko to make the «Aeneid» more readable. He included the works of Ivan Kotliarevsky, published by the Poltava Provincial Zemstvo, «Aeneid» (from Suvorin's cheap library) to the «Village Library» catalog. Together with Maria Grinchenko, he offered to read the «Aeneid» to the students of the school in Nizhny Sirovatka and selected methodical keys so that they could understand it.

Key words: Ivan Kotliarevsky, «Aeneid», Borys and Maria Grinchenko, response, the founder of new Ukrainian literature, debate, anniversary.

Постановка проблеми. У нинішньому 2023 році відзначаємо ювілейні події, які є знаковими для становлення і розвитку українського народу, його культури, сьогодення та майбуття: 225 років із часу видання «Енеїди» (1798) Івана Котляревського. Рік, коли друком вийшли перші три частини поеми, в якій уперше зображено тогочасне українське життя, де вперше з великою силою зазвучала українська мова, відповідно опрацьована письменником, відтак Івана Котляревського вважають зачинателем нової української літературної мови. Івана Франко визначив його важливу роль у розвитку нового українського письменства:

Так Котляревський у щасливий час
Українським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.
Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати [16, с. 143].

120 років тому в Полтаві на честь 105 річниці із виходу у світ «Енеїди» було відкрито пам'ятник Іванові Котляревському (30 вересня 1903 рік) (скульптор Л. Позен, архітектор А. Ширшов), бронзовий бюст якого увінчаний лавровим вінком, а в нижній частині представлено три горельєфи, на яких зображено персонажі із «Енеїди», «Наталки Полтавки» і «Москаля-чарівника». Монумент визнано одним із шедеврів українського скульптурного мистецтва.

160 років (9 грудня) минає із дня народження Бориса Грінченка (1863–1910) – Великого Просвітника, громадського діяча, письменника, педагога, публіциста, упорядника «Словника української мови» та 160 років (13 червня) із дня народження Марії Грінченко (1863–1928) – письменниці, перекладачки, педагогині та громадської діячки. Саме тому вважаємо актуальним розгляд, аналіз напрацювань Бориса та Марії Грінченків, Дмитра Граховецького та їхніх сучасників про зачинателя нової української літератури та його поему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині творчість Івана Котляревського становить неабиякий творчий інтерес сучасних дослідників, які інтерпретують події твору в розрізі сучасного розвитку культури. Так, у 2020 р. в межах виставки «Від Котляревського до сучасності» у Музеї книги і друкарства України відбулася лекція Ростислава Семківа «"Енеїда" Котляревського від жарту до шедевра», автор якої зазначає, що твір має кілька «регістрів сприймання», зокрема функціонує «у національному реєстрі» [13]. Валентина Скрипаль у статті «Перші видавці "Енеїди" Івана Котляревського» зазначає, що ними були лікар

за фахом, перекладач, меценат, шанувальник та «любитель малоросійського слова» Максим Парпура; медик-хірург українського походження Йосип Каменецький; а через 10 років перші три частини були видані у Петербурзі у друкарні Івана Глазунова [14].

Антоніна Мовчун простежила хронотоп видань Бориса Грінченка, присвячених Іванові Котляревському [12, с. 388–391]. Знана грінченкознавиця виявила, що вперше «Оповідання про Івана Котляревського» опублікував «Дзвінок» (1891). Водночас Товариство «Просвіта» у Львові випустило твір «Іван Котляревський. Український письменник. Життєписне оповідання» (1891). Перевидання вищезгаданого тексту здійснило «Благодієне товариство видання загальнокорисних та дешевих книг» у Санкт-Петербурзі (1902). Марія Грінченко також долучила свої зусилля до вшанування пам'яті класика, перевидавши в Києві «Оповідання про Івана Котляревського» (1912). Христина Алчевська у третьому томі книги «Що читати народу?» (1906) у XII відділі «Видання для народу українською мовою», VI підрозділі «Серія видань Бориса Грінченка (Чернігів)» опублікувала рецензію на «Оповідання про Івана Котляревського» (1902). Уводимо її в науковий обіг у нашому перекладі [Додаток А].

Постановка завдань:

- акцентувати на творчому інтересі сучасних дослідників до «Енеїди» зачинателя нової української літератури в розрізі сучасного розвитку культури;
- окреслити хронотоп напрацювань про Івана Котляревського, здійсненого Борисом та Марією Грінченками на зламі XIX – XX століть;
- здійснити аналіз відгуку Великого Просвітника України на видання творів Івана Котляревського;
- висвітлити рецензії Христини Алчевської, Григорія Коваленка на Грінченкові видання про зачинателя нової української літератури;
- актуалізувати коментар Борисом Грінченком наукової розвідки проф. Миколи Сумцова про зміни в тексті «Енеїди» у виданнях 1842 р. та 1878 р.;
- звернути увагу на чернігівські листи Бориса Грінченка до редакторів «Дзвінка», «Зорі», редакції «Л.-Н. Вістника» про тогочасну літературну полеміку навколо життєписного літературного твору;
- ознайомити з Грінченковими спогадами про сприйняття поеми тогочасними учнями Харківщини.

Виклад основного матеріалу. Як бачимо, у назвах «Оповідання про Івана Котляревського» (1891), «Іван Котляревський. Український

письменник. Життєписне оповідання» (1891), «Оповідання про Івана Котляревського» (1912) використано слово «оповідання». Данило Ткаченко умотивовував доцільність уведення й повторення літературознавчого терміну в наступних перевиданнях цензурними заборонами: «...доводилося науково-популярні речі викладати на кшталт оповідання» [15, с. 59]. Грінченків сучасник згадує підбадьорливі настанови самого автора: «Але я на те не зважаю. Мені заборонили Котляревського і по-українському, і по-московському. Переробив і знову незабаром пошлю» [15, с. 60]. Наприклад, працю «Иван Котляревский. Описание его жизни» Борису Грінченкові довелося тричі протягом 1895 – 1898 рр. переписувати й надсилати до цензури, щоб одержати дозвіл на видання.

По-перше, автор переробляв нарис після рекомендацій експертної комісії у складі Опанаса Рудченка, Григорія Карпевича, Миколи Васильєва, Івана Дубяга, Миколи Кулябко-Корецького, Лева Васильовича Наотенні, письмового висновку члена комісії Олексія Лісовського, наданих 14 грудня 1895 року [2, с. 253]. Із дослідження Дмитра Граховецького відомо, що у 1894 році на земському зібранні Полтавської губернської земської управи було асигновано 750 карбованців (щорічних) на видання народних книжок та відкриття народних читалень. Здогадно, полтавці звернулися із проханням написати життєпис земляка до Бориса Грінченка, оскільки він на той момент уже опублікував рецензію на вихід першого тому Івана Котляревського у львівській «Зорі» (1886) [17, с. 216] під псевдонімом Василь Чайченко та двічі видав вищезазначені «Оповідання...». Василь Яременко ввів у науковий обіг лист Володимира Левіцького (літературний псевдонім – Василь Лукич) про видання життєпису Івана Котляревського: «"Просвіта" видасть Вашу працю "Життєпис Котляревського" як книжочку за май: вже, мабуть, друкарня складає» [18]; листи до Володимира Шухевича, редактора «Дзвінка» [18, с. 516], у якому Борис Грінченко згадує про надісланий рукопис «Івана Котляревського», а також до редакції «Л.-Н. Вістника» [18, с. 478 – 480], де автор дякує за надіслану коректу відповіді Гр. Коваленка, який опублікував рецензію на життєпис «Иван Котляревский», вимагає не скорочувати його відповідь рецензентові. По-друге, протягом 1986 року Великий Просвітник писав листи-прохання «головному управлінню у справах друкування» про дозвіл на видання нариса «Иван Котляревский. Описание его жизни», але

так і не одержав його. І тільки у рік столітнього ювілею видання «Енеїди» Губернське земство Полтави опублікувало «Иван Котляревский. Описание его жизни» (1898) без зазначення прізвища автора. Як дослідив Граховецький, «...це побажання, очевидно, самого Грінченка, бо від нього 18.VII.1898 земська управа мала телеграму, що "фамілії автора нельзя печатать", що нею й виконано» [2, с. 261].

На основі порівняльного аналізу текстів «Енеїди» Котляревського за 1842 і 1878 рр. виникла полеміка між Борисом Грінченком та Миколою Сумцовим на сторінках «Київської Старини» (1897) [10, с. 74–76]. На тезу Сумцова щодо фальсифікації тексту видання 1878 р. Грінченко відповідає, що «Енеїду» Котляревський кілька разів змінював та переробляв, свідченням чого є рукописи автора, які він передавав видавцю, що принаймні стосується 5-ї і 6-ї частин поеми. Слід зважати й на те, яке видання з якого передруковується. Але першоджерелом є рукопис автора. Саме на цьому наголошував Борис Грінченко. Подаємо розвідку в нашому перекладі [Додаток Б].

На сторінках «Л.-Н. Вістника» [6, с. 39–40] спостерігаємо полеміку між Гр. Коваленком та Б. Грінченком, підґрунтям чого став твір Бориса Дмитровича «Иван Котляревский. Описание его жизни». Іздание Полтавского Губернского Земства. Полтава, 1898. 48 с. Гр. Коваленко звинувачує Б. Грінченка у вигадках щодо опису дитячих років Котляревського, підкреслюючи свою тезу цитатою Драгоманова «Брехня – не наука»; у розтягуванні тексту через брак фактичного матеріалу і в підсумку звинувачує автора та земство у невиправданій розтраті громадських коштів. На ці закиди Б. Грінченко дає аргументовані відповіді у відкритому листі до редакції. Він посилається на книжку самого Гр. Коваленка «Іван Котляревський, біографічний нарис» (Чернігів, 1898), аналізує особливості опису психічного малюнка персонажа Котляревського-дитини через таку літературну форму опису як малюнок. Усі звинувачення д. Коваленка на свою адресу Б. Грінченко спростовує, бо «Коли хто про щось каже, то повинен завсіди мати докази, а коли він їх не може мати, то почуття правди мусить звеліти йому мовчати» [6, с. 54–66].

У 1903 році Великий Просвітник скористався можливістю подати словникову статтю, присвячену творчості Івана Котляревського до «Великої енциклопедії» за редакцією Сергія Южакова, який народився на Херсонщині, вчився в Одесі й прихильно ставився до української культури.

Як відомо, редактор запросив Бориса Грінченка подавати життєписи письменників та загальний огляд української літератури XIX в. Пропонуємо Грінченків текст у нашому перекладі [Додаток В]. Цінним вважаємо поданий аналіз «Енеїди».

Борис Грінченко увів твори Івана Котляревського, видані Полтавським губернським земством, «Енеїду» (з дешевої бібліотеки Суворіна) до каталогу «Сільська бібліотека» [3]. У рецензії на перший том, який видано в Києві (1886), двадцятирічній автор акцентував на збільшенні інтересу до творів Івана Котляревського, висловив критичне ставлення до ціни та художнього оформлення видання (у *цитаті збережено правопис оригіналу, авт.*): «Раз те, що для так швидко розходячогося у продажу книжки ціна єї все-таки дорога. Друге те, що маса друкарських помилок страшенно псує мову, робить іноді неможливим розумінне читаного. Мені поки що не довелось бачити повного видання творів Котляревського з портретом і ілюстраціями, але коли єї портрети й ілюстрації такі на погляд, як і ті, в окремих відбитках тексту з сього видання, що я маю перед собою, то їх можна було й не друкувати» [17, с. 216]. Згодом, своїм вихованцям педагога Борис та Марія Грінченки пропонували читати «Енеїду», випущену раніше, оскільки вчителювали в школі Нижньої Сироватки на Харківщині до грудня 1885 року. Як видно з їхніх спогадів «Перед широким шляхом» (1907), тогочасні учні неоднозначно сприймали текст «Енеїди» Івана Котляревського. Наприклад, учень Марко пояснював нехіль до читання несприйняттям макаронічної мови поеми, Грінченкова кума Уляна К. пояснила в записці до непрочитаного тексту: «Цїї книжки не розумію, – вона мені негарна» [11, с. 93]. Відтак учитель змушений був напружувати новий прийом навчання. Дмитро Граховецький назвав його «ключем»: «Його досвід вказав йому свого часу на потребу подачі до «Енеїди» ключа – популярної передмови для кращого й правдивого розуміння її народним читачем» [2, с. 253]. У ній педагог зазначив, «...як і нащо сей твір написано, про що там говорить, ще й позначив, на які питання про книгу хотів би мати відповіді» [11, с. 93]. Її відлуння учитель знайшов у записі куми Марусі про комізм твору, її дівера Явдокима К. про оборону Енеєм народу від латинців. Найбільш вдумливий хлопець Петро К. зацікавився описом чужих народів, його захопило ще й те, що поема написана українською мовою.

Висновки. У статті звернули увагу на творчому інтересі сучасних дослідників до «Енеїди» зачинателя нової української літератури в роз-

різі сучасного розвитку культури; виявили хронотоп напрацювання про Івана Котляревського, здійсненого Борисом та Марією Грінченками на зламі XIX – XX століть; здійснили аналіз відгуків Великого Просвітника України на видання творів зачинателя нової української літератури (1886), актуалізували рецензії Христини Алчевської, Григорія Коваленка на Грінченкові видання про зачинателя нової української літератури; акцентували на тезах чернігівських листів Бориса Грінченка до редакторів львівських «Дзвінка», «Зорі», редакції «Л.-Н. Вістника» про тогочасну літературну полеміку навколо життєписного літературного твору. Окреслили дискусію між Борисом Грінченком та Миколою Сумцовим на сторінках «Київської Старини» (1897) на основі порівняльного аналізу текстів «Енеїди» Івана Котляревського за 1842 і 1878 рр. Висвітлили спогляди про розуміння учнями Харківщини поеми, що стала епохальним твором.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рецензія Христини Данилівни Алчевської на «Іван Котляревський. Український письменник. Життєписне оповідання. с-пб.: Благодійне товариство видання загальнокорисних та дешевих книг. 1902. 32 с. Ц. 3 к.» Бориса Грінченка

Біограф ділить свою книжечку на три частини: I. Дитинство і молоді роки Котляревського. II. Період видання «Енеїди» і III. Останні роки життя, проведені у Полтаві. Загалом біографія написана досить добре; усе необхідне автор сказав; тим не менше, складається враження, що слід було б багато думок висвітлювати ширше, як, напр., більше зупинитися на порівнянні життя кріпаків і поміщиків того часу, більше підкреслити цю різницю, яка глибоко проникла у свідомість письменника, тобто звернути більше уваги на період учителювання в панській сім'ї. Цей період справив на нього глибокий вплив. Слід було б також у новому виданні оживити біографію описом нещодавнього спорудження пам'ятника у Полтаві і ще раз підкреслити при цьому на великому культурному значенні родоначальника в рідній літературі. Хотілося б, крім того більшого захоплення, ніж те, яке ми бачимо у цій біографії – простої, зрозумілої, але дещо одноманітної. Що стосується «Енеїди», то вона пояснена чудово і збагачує читача відомостями із міфології, без чого ця малоросійська соціальна сатира втратила б значну частку свого гумору. Закинута «Енеїди» докір у деякому шаржі і важковаговості. Отже, біограф поставився до свого завдання сум-

лінно, не дивлячись на деякі недоліки, і книжка ця нині тим більш цінна, що є, наскільки нам відомо, єдиним виданим для народу життєписом Котляревського. Звернемо увагу на ще один, не зовсім до речі вживаний, на наш погляд, вислів (див. с. 23) – «на здогад буряків», який має зазвичай продовження «щоб дали капусти», тобто деяку корисну мету, проте у зазначеному місці мова йде не про це, а про натяки, які є образливими для панів, які робить автор сатири. Брошура видана гарно, оздоблена якісним портретом і менш вдалим знімком пам'ятника у Полтаві. Придатна для різних вікових груп (Христ[ина] [Данилівна] А[лчевська]). [Переклад авт. С. Б., О. Б.]

Додаток Б

Грінченко Б. Іван Котляревський

Котляревський, Іван Петрович, український письменник. Нар. 1769, пом. 1838, спочатку навчався у дядька; у молодості вступив у полтавську дух. семінарію, яку й закінчив. У молодості був учителем дітей у панських будинках; до того часу, ймовірно, й відноситься його вивчення нар. життя, коли він з'являвся на народн. гуляннях та інших зібраннях, переодягнутий у сільський одяг, записував нар. звичаї, перекази, пісні. Першим його друкованим твор. було: «Енеїда, на малорос. мов. перелицьована», вид. с-пб., 1798, М. Парпурою, після того, як поема була дуже поширена у рукописних копіях. У цьому виданні було лише перші три частини твору: четверта з'явилася у третьому виданні (1809), а п'ята і шоста, хоча й були готові до початку двадцятих років XIX ст., лише 1842, уже після смерті автора. Це була гумористична переробка подій із поеми Вергілія українською мовою і звичаї. Вона одразу отримала широку популярність. Цьому насамперед сприяли її визначні літературні переваги. Легкий вірш, блискуча, для того часу, українська народна мова, прекрасна пластика малюнка, істинно-український гумор і той букет народності, яким пронизана поема, справили чарівне враження на читачів. Навіть надмірна іноді карикатурність малюнка швидше сприяла, ніж перешкоджала поширенню твору К., тому що відповідала поняттям того часу про жартівливе. Але не лише один талант був причиною популярності його твору. «Енеїда» Котляревського з'явилася як неминучий результат того становища, в якому знаходилася стара українська література кінця XVIII ст., і відповідала нагальним потребам українського суспільства того часу. Із огляду на органічний зв'язок цієї поеми зі старою українською літературою є питанням малої важливості, хто – Скаррон чи Осіпов – подав К-му

думку обрати для пародії саме фабулу Вергілієвої поеми, а не будь-яку іншу (ймовірно К. користувався переробкою Осіпова). Запозичивши фабулу і змінюючи її по-своєму, К. вклав у неї свій зміст, український; троянці і латинці зберігають лише свої імена, по суті це малорус, селяни, зображені з гумористичної точки зору; картина життя малоруського народу (залишаючи в стороні перебільшення карикатури) настільки відповідає дійсності, що заслуговує на увагу етнографів. Таким чином, «Енеїда» К-го, будучи за фабулою запозиченим твором, за суттю представляє твір самостійний. Очевидна й серйозна мета твору: висміювання вад сучасного українського суспільства (панів і мужиків – див. особливо опис пекла), у поєднанні з обуреним протестом проти кріпосного права. Цьому напряму К. залишався вірним і в своїй опері «Наталка-Полтавка» (з'явилася на сцені 1819, надрукована 1837), граційній і реальній картині народного життя, змальованій з тим самим великим талантом, який автор проявив в «Енеїді». Тут гумористична точка зору на народ залишена досконало, і мужики п'єси є людьми, до яких автор ставиться з повною повагою, примушуючи те саме робити й читача. Цією п'єсою, разом із водевілем «Москаль Чарівник» (надрук. 1841) К. започаткував новий національний театр в Україні [Переклад авт. – С. Б., О. Б.]

Додаток В

Зміни тексту «Енеїди» І. П. Котляревського

У січневій книзі «Київської старини» за 1897-й рік д. Сумцов помістив замітку «До майбутнього ювілею "Енеїди" І. П. Котляревського». У ній він рекомендує ставитися з великою обережністю до самого тексту «Енеїди», особливо у нових виданнях, адже, «ймовірно, були допущені суттєві зміни тексту, переробки та пропуски». Порівнявши потім текст першої «Енеїди» за виданнями 1842 і 1878 рр. і виявивши ряд неточностей, д. Сумцов визначає зміни видання 1878 р. як підробку і говорить: «Фальсифікація смілива і часто вміла, але іноді невдала. Помітною є вузика тенденція, яка претендує зробити малоруську мову Котляревського ще більше малоруською. До чого, наприклад штани замінили голанцями? Заміна невдала. Голанці носили панські козачки (із голландського сукна) (fein holländisch, звідкифалендиш) тощо».

Проте справа розкриється в іншому світлі, якщо ми порівняємо вказані д-єм Сумцовим варіанти видання «Енеїди» (1798 року). Тоді виявиться, що з 21-го, наведеного Сумцовим випадків фальсифікації – у 20 випадках текст видання 1878 року дослівно повторює текст видання 1842-го року,

хоча у з перестановкою слів (Загнати в триста його до чортів).

Таким чином, якщо вже говорити про фальсифікацію, то в ній можна звинуватити хіба що видання 184-го року, а видання 1878-го року слід визнати таким, що реставрує початковий текст. Ми, проте, зовсім не хочемо сказати нічого подібного. Ймовірно, Котляревський сам виправляв і переробляв текст видань «Енеїди», які вийшли за життя автора; але уже в першому виданні ми знаходилися наприкінці книги (перед словником) «Зміни» – самого автора, очевидно. Змін дві: в одному випадку змінений вірш, а в другому переробка стосується цілого куплету (одного з тих, що наведені д-єм Сумцовим); на с. 6-й книги стоїть той текст, який д. Сумцов виписав із вид[ання] 1878 р. («Нептун дочув в скляних будинках» тощо), а в змінах вказано ці чотири рядки читати так:

Нептун же давній був драпіка
Почув Енеїв голосок;
Розслухавши того, що клика,
Півкопи для його кусок.

(Знову не так, як у виданні 1842 року).

Безперечно, що лише порівняння тексту всіх видань «Енеїди», які вийшли за життя автора, і тексту видання 1842 року (для цього видання Котляревський передав автору рукопис, принаймні, 5-ої і 6-ої частини поеми) дасть можливість вирішити, чи зігрішив будь-хто із пізніших видавців проти Котляревського самовільною зміною тексту, а до того часу, висловлене п. Сумцовим звинувачення в фальсифікації і «вузькій тенденції, яка претендує зробити малоруську мову Котляревського ще більше малоруською» доводиться звернути, як впливає зі сказаного, ... на самого Котляревського.

(Б. Грінченко) [Пер. С. Б., О. Б.].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алчевська Х. Що читати народу? : у 3 т. 1906, т. 3. С. 481.
2. Граховецький Д. З видавничої діяльності Б. Грінченка та Полтавського губернського земства за 1890 р. *За сто літ*. 1930, кн. 5. С. 253–261.
3. Грінченко Б. Сільська бібліотека. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 31595.
4. Грінченко Б. Оповідання про Івана Котляревського. *Дзвінок*. 1891. Ч. 16. С. 132–134. Ч. 17. С. 137–139. Ч. 18. С. 145–147.
5. Грінченко Б. Іван Котляревський. Український письменник. Життєписне оповідання. У Львові: Товариство «Просвіта», 1891. 34 с.
6. Грінченко Б. У справі рецензії на книжку Б. Грінченка «Іван Котляревский» *ЛНВ*. 1899, т. 8, кн. 10. С. 39–40. *ЛНВ*. 1900, т. 9, кн. 1, С. 54–66.
7. Грінченко Б. Іван Котляревський. Український письменник. Життєписне оповідання. Санкт-Петербург: Благодійне товариство видання загальнокорисних та дешевих книг, 1902. 32 с.
8. Грінченко Б. Іван Котляревський. Велика енциклопедія за ред. С. Мілюкова. 1903. Т. 11. С. 419.
9. Грінченко Б. Оповідання про Івана Котляревського. Київ, 1912. 29 с.
10. Грінченко Б. Изменение текста «Энеиды» И.П. Котляревского. *Київська Старина*. 1897. № 3. С. 74–76.
11. Грінченко Б. Перед широким шляхом. У Києві, 1907. С. 93–98.
12. Мовчун А. Народопробітні книги Бориса Грінченка. Зібрання творів. Народопробітня спадщина / упоряд. О. Бурко, А. Мовчун, В. Яременко; голова ред. ради, кер. проекту В. Огнев'юк; вст. слово В. Огнев'юк; передм, комент., прим. А. Мовчун. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015, кн. 2. С. 388–391.
13. Семків Р. «Енеїда» Котляревського від жарту до шедевра URL : <https://blog.yakaboo.ua/semkiv-eneuida/> (дата звернення: 10.01.2023).
14. Скрипаль В. Перші видавці «Енеїди» Івана Котляревського // Зоря Полтавщини. 08 червня 2018 р. URL : <http://zorya.poltava.ua/pershi-vidavci-eneidi-ivana-kotljarevskogo/> (дата звернення: 10.01.2023).
15. Ткаченко Данило. Просвітно-видавнича діяльність Бориса Грінченка. *Над могилою Грінченка*. Київ, 1910. С. 53.
16. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976, т. 1, С. 143. URL : <https://www.ifranko.name/uk/Verses/ZVershyniNyzyn/VolniSonety/> (дата звернення: 09.01.2023).
17. Чайченко В. Бібліотека українських писателів. Т. І. І. Котляревський. *Зоря*. 1886. Ч. 12. С. 216.
18. Яременко В. Зібрання творів. Епістолярна спадщина / упоряд. В. Яременко; О. Мислива, Т. Олещенко; голова ред. ради, кер. проекту В. Огнев'юк; вст. слово В. Огнев'юка; передм, комент., прим.. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020, кн. 1. 680 с.